

KAYGININ KADER ALGILARI İLE İLİŞKİSİ

(Kahramanmaraş Örneği)

Saffet KARTOPU*

Özet

Bu çalışmanın konusu, kaygının kader algıları ile ilişkisidir. Kader algılarına göre kaygı düzeyinde farklılaşma olup olmadığı temel problemimizi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Kahramanmaraş Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi, Erdem Beyazıt Lisesi ve İmam Hatip Lisesi öğretmen ve öğrencilerinden tesadüfi yöntemle belirlenen örneklem grubunun kader algıları ve kaygı düzeyleri belirlendikten sonra, kader algıları ile kaygı ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonucuna göre kader algısının kader inancı, kadere atıf yapma, afetlerin kaynağı tercihi ve kadere atıf yapma sebebi açısından farklılaşma ortaya çıkmışken, yine kader algısının boyutlarından başarı ve başarısızlık tutumu, olayların asıl belirleyicisi tercihi, işe başlama tutumu, kader etki boyutu, büyük felaket tutumu ve öğrenci başarısızlığı tutumu boyutları ile ilgili farklılaşma tespit edilememiştir. Sonuç olarak, yükleme kuramının temel yaklaşımlarından hareket eden bu çalışmada, insanın kader inancının, kader algısının ve olayları anlamlandırmada kadere atıf kullanma biçiminin kaygı düzeyini belirleyen önemli etkenler olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaygı, Kader, Kader Algısı, Durumluk Kaygı, Sürekli Kaygı

RELATION BETWEEN ANXIETY AND THE PERCEPTION OF PREDESTINATION (A CASE STUDY IN THE TOWN OF KAHRAMANMARAŞ)

Abstract

The subject of this study is the relation between anxiety and perceptions of predestination. Our main problem is whether there is any difference in anxiety level in relation to the perception of predestination. In this context, the randomly chosen subjects from students and teachers of several schools such as Kahramanmaraş Tourism and Hotel Management Vocational High School, Erdem Beyazıt High School, İmam Hatip High School have been conducted a survey; the subjects' fate perceptions and their anxiety levels have been determined, then the affinity between their fate perceptions and their anxiety levels has been established.

According to survey conclusion, while a differentiation has arisen in terms of faith as an aspect of fate perception, attribution to fate, choices for the causes of disasters, the reason for ascribing to fate; a differentiation has not been observed with regard to success as an aspect of fate perception and attitude towards success and failure, choices for the main designator of events, attitude towards starting a job, aspect of the effect of fate, attitude towards great catastrophes and attitude towards student's failure. Consequently, in this study, which makes use of the basic approaches of attribution theory, it has been concluded that man's faith for fate, fate perception, his use of attribution to fate in order to give events a meaning are major factors that determine the level of anxiety.

Keywords: Anxiety, Predestination, The Perception of Predestination, State Anxiety, Trait Anxiety

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, saffetkartopu@gumushane.edu.tr.

Giriş

Kaygının kader algıları ile ilişkisinin konu edildiği bu çalışmanın odak noktasını farklı kader algılarının kaygı düzeyini ne ölçüde etkilediğinin din psikolojisinin yaklaşımıyla incelenmesi oluşturmaktadır. Bilindiği gibi kader, Allah'ın ezelden ebede kadar olmuş ve olacak olan şeylerin zaman ve mekânını, sıfatlarını ve her türlü özelliklerini bilip ezelde de o surette takdir etmesidir¹. Kaygı ise olumsuz bir sonuç bekleme, iç çelişki, desteğin çekilmesi ve belirsizlik durumlarında ortaya çıkan üzüntü, sıkıntı, korku, başarısızlık duygusu, acizlik, sonucu bilememe ve yargılanma gibi durumlardan birini ya da bir kaçını içeren heyecansal süreç olarak ifade edilebilir.²

Belirli şiddette kaygı, insanın temel duygularından birisi olarak kabul edilebilir. Çünkü her insan kendisi için tehlikeli olarak algıladığı durumlar karşısında bir miktar kaygılanır. Örneğin, sınavlar ve cerrahi operasyonlar kişide belli oranda tedirginlik ve huzursuzluk yaratabilir. Bu tür kaygılar genellikle kısa süreli ve geçicidir. Bu sebeple bunlara süresiz-durumluk kaygı adı verilmektedir. Kişinin gündelik yaşantısı içinde karşılaştığı pek çok durumu sıklıkla stresli olarak algılaması ve yorumlaması ise sürekli kaygı olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamda sürekli kaygı hali, kişinin açık ve nesnel bir tehlikeyle karşı karşıya olmadığı anlarda bile tedirginlik duyup mutsuzluk ve huzursuzluk hissetmesi şeklinde tanımlanabilir.

Bu bağlamda, araştırmamızda kader inancının, kişinin hayata verdiği anlamı nasıl yönlendirdiği ve kaderden hangi manayı anladığı ortaya konularak, bu mananın kişinin psikolojisine ne tür etkide bulunduğu saptanmaya çalışılacaktır. Böylece farklı kader algılarının kaygıyla ilişkisi ortaya konulmuş olacaktır. Psikolojik açıdan önemli olan insanın kaderden anladığı mana ve kadere karşı geliştirdiği tutumlardır. Bu tutumlar insanın davranışlarını ve psikolojisini sonuç olarak da ruh sağlığını etkilemektedir. Bunun için kader inancının ve kadere verilen anlamın psikolojik olarak incelenip ortaya konulması gerekmektedir.

Ruh sağlığını olumsuz etkileyen kaygı gibi bir durum karşısında kader inancının nasıl bir etkisinin olacağı yanıtı beklenen önemli bir soru olarak karşımızda durmaktadır. Bu soruya cevap ararken, yani kaygının farklı kader algıları ile ilişkisi incelenirken, konuya daha bütüncül bir bakış açısı kazandırmak için kuramsal bir temelden hareket etmek faydalı olabilir. Bu çalışmada konumuza uygun bir bakış açısı sunduğunu düşündüğümüz, yüklenme kuramından hareket edilecektir. Kuramı biraz daha yakından tanımamız gerekirse; bilindiği gibi insanın en temel eğilimlerinden biri gerek kendisinin yaşadığı gerekse çevresinde gözlemlediği olaylara bir anlam vermeye ya da olup biten olayları bir takım nedenlere ve sebeplere yükleyerek açıklamaya, dolayısıyla anlamaya

¹ Sâbûnî, Nurettin, *el-Bidâye fî Usûli 'd-dîn, Mâturîdiyye Akâidi*, çev.: Bekir. Topaloğlu, Ankara, 1995, s. 161.

² Le Gall, Andre, *Anksiyete ve Kaygı*, çev.: İ. Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 7; Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 276.

çalışmasıdır. İnsanın söz konusu bu temel etkinliğini açıklamak durumunda olan psikologlar, bu çabanın altındaki nedenin, insanın içinde yaşadığı çevreyi anlamlı bir yapıya kavuşturma ve neticede de kontrol edilebilir bir duruma getirme güdüsü olduğunu ileri sürmektedirler.³

Sosyal psikologlar, insanların yaşadıkları değişik türden günlük sosyal olayları seküler terimler kullanarak nasıl açıkladıklarını anlama konusunda dikkat çekici ilerleme ve gelişme göstermişlerdir. Hem teorik hem de deneye dayalı düzeylerde yürütülen bu çalışmalar “Yükleme Kuramı” (Attribution Theory) başlığı altında ele alınmaktadır.⁴ Özellikle 1970’li yıllarda sosyal psikolojinin en popüler konuları arasında önemli bir yer tutan Yüklem Kuramının temel varsayımına göre, insanları içinde yaşadıkları çevrenin nedensel yapısı hakkında bilgi sahibi olmaya çaba göstermektedir. Fiziksel ya da sosyal hadiselerle yönelik nedensel açıklamaların iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi tahmin edilebilirlik, ikincisi ise kontroldür. Söz konusu bu iki sebep birleşince, insanın kognitif yapısı gereği, iki nesne veya iki olay arasında bir ilişki varmış gibi algılanmakta, bunlardan birini diğersinin sebebi ya da sonucu olarak değerlendirilmektedir.⁵

Yükleme faaliyetlerinin, kısmen de olsa, insanın tanık olduğu olayları bir takım inançlara dayalı geniş çerçeveli anlam sistemleri içerisinde anlama, yorumlama ve açıklama gayretlerinden oluştuğu ileri sürülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, dünyadaki mevcut dinlerin dikkat çekici özelliklerinden birisinin, belki de en önemlisinin, insanlara sundukları her türden nedensel açıklamalar olduğu görülür.

Tarihin bilinen bütün dönemlerinde kutsal metinler ve dinsel sistemler, evren ve insanın nasıl ve niçin var olduğu, mevsimlerin niçin ve neden değiştiği ve doğal afetlerin neden meydana geldiği, bazı kimseler hayatta başarılı olurken, diğerlerinin başarısızlığa uğramaları ve hemen hemen herkesin zaman içinde çektikleri acıların nedeni ile ilgili ifadelerle yer vermektedir.

Fakat dinin ortaya koyduğu bu türden açıklamalara herkesin aynı ölçüde ve sıklıkla başvurduğunu söylemek doğru olmayabilir. Nitekim en dindar olarak sınıflandırılacak kişilerin bile yaşadıkları her olayı dinsel terim ve kavramlarla açıklamadıkları gözlenmektedir. İnsanlar yaşadıkları, gözlemledikleri veya duydukları olayları bazen deneysel olarak denetleyemedikleri bir takım tabiatüstü güçlerle, bazen de bizzat kendilerine ya da kendilerinin kontrolü altında bulunan çeşitli faktörlere atfederek açıklamaya çalışabilmektedirler.

³ Yaparel, Recep, “Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: VIII, İzmir 1994, s.275.

⁴ Spilka, Bernard, “Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atf Teorisi”, çev., A. Kuşat, *E. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı: 11, Kayseri 2001, s. 173-174.

⁵ Yapıcı, Asım, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko- Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Yayınları, Adana 2007, s. 128.

Bireyin nerede içsel, nerede dışsal atıfları ön plana çıkaracağı meselesine gelince burada “denetim odağı” kavramına vurgu yapmak gerekebilir. “Denetim Odağı” kavramı, yaşadığı olayları kendisinin kontrol edebileceğine inanan kişilik yapısı ile yaşadığı olayların kendisinin dışında bir takım güçler tarafından gerçekleştiğini düşünen ya da kader olduğuna inanan kişilik yapısı arasındaki farklılığa dayanır. Bazı insanlar yaşadıkları olayların nedeni olarak kendilerini görürler. İyi ya da kötü herhangi bir durumla karşılaşmışsa bu durumun nedeni ve sorumlusu kendileridir. Bir kısım insanlar ise bunun tam karşıtı bir düşünce ile olayları açıklamaya çalışırlar. Bu özellikteki insanlara göre yaşanan durumun sorumluluğu, içinde yaşanan koşullara, topluma, anne-babaya, sisteme, öğretmene, kadere, Tanrıya... aittir. Kısacası sorumluluk kendilerinde değildir. Denetim odağı bakımından yaşadığı durumlarla ilgili olarak sorumluluğu üstlenen kişilere içten denetimli, sorumluluğu kendisinin dışında arayan kişilere de dıştan denetimli kişiler denir.⁶

Spilka ve arkadaşları hem dinsel hem de dinsel olmayan yüklemeleri belirleyen faktörleri, “yükleme yapanın kişilik özellikleri”, “yüklemenin yapıldığı ortam”, “açıklanacak olayın özellikleri” ve “açıklanacak olayın meydana geldiği ortam” biçiminde sınıflandırmaktadırlar.⁷ “Açıklanacak olayın niteliği” etkeninin, dinsel açıklamaların veya yüklemelerin yapılmasına yol açabilecek önemli bir etken olduğu düşünülebilir. Nitekim kişilerin yaşadıkları trajik olaylar karşısında ve kriz anlarında Tanrı, kader gibi dinsel yada tabiatüstü yüklemeleri daha sıklıkla yaptıkları görülmektedir. Çünkü dinsel inançlar; söz konusu trajik olayların yaşandığı durumlarda anlam sisteminin devamlılığının korunması için gerekli olan, gelecekteki olayların katlanılır ve kontrol edilebilir olmalarına ilişkin duyulan güven, yaşanan olayın olumsuz sonuçları yanında olumlu yönlerinin de aranıp bulunması, yaşanan olayın “bir planın parçası” olup tesadüfe bağlı olmadığına ilişkin inanç gibi unsurları sağlayarak kişilerin olayları açıklamalarını kolaylaştırmaktadır.⁸

Kadere inanan ve başına kötü bir olay gelen kişi, büyük olasılıkla şu açıklamaları yapacaktır. Bu olayın üstesinden gelebileceğimi bilmeden Tanrı bunu bana yapmazdı; Tanrı bana iyi bir ders verdi; başıma gelen bu olay, Tanrı'nın planının bir parçasıdır. Görüldüğü gibi dinsel kavramlardan oluşan sistemler kişileri, yaşadıkları olayları göğüsleyebilmeleri ve onları açıklayabilmeleri için düzenlemiş, kapsamlı ve aynı zamanda bir bütün olan inançlar ile donatmaktadır.

Öyleyse gözlemlenen olayların sebepleri hakkında, genellikle toplumsal bellekte mevcut olarak bulunan, bununla birlikte çoğu kere öznel inançlar olarak dile getirilen nedensel atıfların insanların “anlam arama”, “sonuçları kontrol altına alma” ve “özsaygı ihtiyacına” cevap verdiği söylenebilir.⁹

⁶ Kayıklık, Hasan, *Orta yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*, Baki Kitapevi, Adana 2003, s.91.

⁷ Spilka, Bernard, “Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atf Teorisi”, s. 182-188.

⁸ Yaparel, Recep, “Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler” s.278; Spilka, Bernard, “Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atf Teorisi”, s. 180.

⁹ Spilka, Bernard, “Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atf Teorisi”, s. 177.

Yükleme süreci, insan ilişkileri içinde temel bir yer tuttuğundan, yükleme kavramları gelişim psikolojisi, kişilik ve normal dışı davranışlarla ilgili konularda, davranışı açıklayıcı bir süreç olarak kullanılabilir. Diğer tüm psikoloji teorileri gibi yükleme yaklaşımlarının da sınırlılıkları vardır. Yükleme Teorisi'nin kurucusu olan Heider, “Bizim algı alanımız psikanalistler tarafından incelenen şuuraltı süreçlerden ziyade, günlük hayatta şuur seviyesinde meydana gelen olaylar gibi yüzeysel meseleler olacaktır. Mesela insan algısı ve hafızası, açlık ve susuzluk gibi fizyolojik olarak temellenmiş güdü sistemlerinin pek çok veçhesi bu konumdadır. Ayrıca klinik psikoloji alanında yükleme kavramları tarafından analiz edilmeyen ve muhtemelen analiz edilemeyecek olan otizm, şizofreni gibi birçok fenomen vardır.”¹⁰

Bireyin yaşadıklarını açıklama ve anlamlandırma girişimi olarak dini yükleme faaliyeti, genel olarak İslam düşüncesinde, özel olarak Kelam ilminde ele alınmıştır. Hatta bu konunun tartışılmasının bazı itikâdi mezheplerin doğmasına neden olduğu da rahatlıkla söylenebilir. İnsanın eylemlerine doğrudan müdahil olan ve her şeyi kontrol eden bir Tanrı yüklemesi, “yapılan işlerin hiçbirinde beşeri irade ve kuvvetin tesiri yoktur” diyen Cebriyenin görüşlerini anımsatmaktadır. Olayların olmasına izin veren ve bireyi özgür bırakan bir Tanrı anlayışının, Mutezilenin görüşlerine denk düştüğünü ifade edebiliriz. Bunun yanında, olayların olmasında bireyle birlikte fiili paylaşan bir Tanrı anlayışının da Ehli Sünnet'in görüşleriyle örtüşüğünü söylemek mümkündür.¹¹

Dinin kutsal kitabı incelenerek burada insan ruhiyatını yansıtan bilgileri belli bir psikolojik bakış açısıyla yorumlamak, Din Psikolojisinin bir araştırma yöntemidir.¹² Buradan hareketle, araştırmalarda, Kur'an'ın Allah-insan ilişkisinden bahseden bazı ayetleri, yapılacak çalışmaların esasını teşkil edecek şekilde değerlendirilebilir. İşte bu sebeple, bu çalışmada da önemli nedensel yüklemelerden biri olan kader inancının kaygıyla ilişkisi incelenecektir.

Durumluk ve Sürekli Kaygı

Kaygı, tehlikeyle baş etmek için uyum sağlayıcı bir mekanizma, temel bir insan duygusu ve çok yönlü bir duygu durumudur. Tehlikeli koşulların yarattığı geçici duruma bağlı olarak durağan kaygı türü “durumluk kaygı”, içten kaynaklanan, bireye öz değerlerinin tehdit edildiği hissini veren, bireyin içinde bulunduğu durumları stresli olarak yorumlamasına yol açan kaygı türü de “sürekli kaygı” olarak tanımlanmaktadır.¹³

¹⁰ Özgül, Sabri, *Engellenme Durumları ve Tabiatüstü Yüklemeler Arasındaki İlişkiler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1998, s. 17.

¹¹ Gürses, İbrahim, “Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir değerlendirme” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, sayı: 2, Bursa 2008, s. 378.

¹² Yavuz, Kerim, “Din Psikolojisinde Metot Meselesi ve Yeni Gelişmeler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1986. s. 159.

¹³ Mevlüt Kaya; Kübra Varol, *a.g.m.* s. 34.

Birbirinden farklı özellikleri olan durumluk ve sürekli kaygı türleri, Cattel ve Scheier¹⁴ tarafından ilk kez, faktör analizi çalışmalarıyla ileri sürülmüş, daha sonraları ise Spielbegger ve arkadaşlarının çalışmaları sonucu geliştirdikleri iki faktörlü kaygı kuramının özünü oluşturmuştur. İki kaygı türünün farklı özellikleri olmasına rağmen her ikisinin de temelinde bir kaygı süreci bulunmaktadır. Sübjektif korkuyla birlikte otonom sinir sistemindeki uyarılma olarak tanımlanan durumluk kaygı, hem sürekli kaygının hem de kaygı sürecinin ilk basamağını teşkil eder. Bu tip kaygı, bireyin içinde bulunduğu durumu tehdit eden, tehlike yaratan biçimde algılamasından, yorumlamasından kaynaklanır. Bilinçli olarak hissedilebilen durumluk kaygı, anlık gerilim, korku ve dehşet duyguları şeklinde de tanımlanır. Stres unsurlarının kuvvetli ya da fazla olduğu koşullarda durumluk kaygı yükselir. Stres ortadan kalktıktan sonra kaygı düşer. Bireylerin içinde buldukları durumların çoğunu stresli olarak algılama eğilimi, sürekli kaygıyı tanımlar. Bu tür kaygı, durumluk kaygıya oranla durağan ve süreklidir. Kaygının şiddeti ve süresi kişilik yapısına göre değişir. Sürekli kaygı, bireyin davranışlarında doğrudan gözlenmez, ancak değişik zamanlarda ve koşullarda saptanan durumluk kaygı tepkilerinin şiddetinden ve sıklığından tespit edilebilir. Buna göre sürekli kaygısı yüksek olan bireyler, stres karşısında sürekli kaygısı düşük olan bireylerden daha kolaylıkla ve daha sık olarak incinirler; durumluk kaygıyı hem daha sık hem de daha şiddetli bir şekilde yaşarlar.

Durumluk-sürekli kaygının ayrımı ile ilgili olarak; durumluk kaygı, ortaya çıkışında gerek dış, gerekse içsel etkenler rol oynamaktadır. Birey tarafından gerçek ya da gerçekmiş gibi algılanan tehlikeli olabilecek yaşantılar biçiminde ve de akut olarak (o anda, o durumda) yaşanan bir duygu durumudur. Sürekli kaygı ise bireyin içinde bulunduğu durumu stres verici olarak algılama ve yorumlama eğiliminin yarattığı, devamlı ve kronik biçimde yaşanan kaygıdır.¹⁵

Durumluk kaygı, kişilerin özel durumları tehdit edici olarak yorumlaması sonucu oluşan duygusal tepkidir veya bireyin içinde bulunduğu stresli (baskılı) durumdan dolayı hissettiği sübjektif korkudur. Durumluk kaygının şiddeti ve süresi, algılanan tehdidin miktarı ve kişinin tehlikeli durum yorumunun kalıcılığıyla ilişkilidir. Stresin yoğun olduğu zamanlar durumluk kaygı seviyesinde yükseltme, stres ortadan kalkınca düşme olur. Fizyolojik olarak da sinir sistemini baskılı durumun uyarması sonucu terleme, sararma, kızarma ve titreme gibi fizik değişimler yaşanabilir. Bu belirtiler bireyin gerilim ve huzursuzluk duygularının göstergeleridir. Durumluk kaygı, tehlikeli durumların yarattığı ve genellikle her bireyin yaşadığı geçici ve duruma bağlı olarak o anda yaşadığı kaygıdır. Durumluk kaygı, insanın belirli bir anda bir uyarıcı veya durumu kendisi için zararlı ve tehlikeli olarak algılandığında ortaya çıkar.¹⁶

Sürekli kaygı, geleceğe yönelik olarak hissedilen ve bireyin kaygı yaşantısına olan yatkınlığıdır. Buna kişinin içinde bulunduğu durumları genellikle

¹⁴ Murat Yıldız ve ark., *a.g.m.* s. 219.

¹⁵ Gülümser Sertbaş, Gebelerde Doğum Öncesi ve Doğum Sonrası Dönemlerde Durumluk- Sürekli Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir 1998, s. 32.

¹⁶ Mevlüt Kaya; Kübra Varol, *a.g.m.* s. 35.

stresli olarak algılama ya da stres olarak yorumlama eğilimi de denebilir. Sürekli kaygı, baskılı olmayan, nötr olan durumların kişi tarafından tehlikeli ve özünü tehdit edici (küçültücü) olarak algılanması sonucu oluşan mutsuzluk ve hoşnutsuzluk duygusudur. Bu tür kaygı seviyesi yüksek olan kişilerin kolayca incindikleri ve karamsarlığa büründükleri görülür. Bu kişiler durumluk kaygıyı da diğerlerinden daha sık ve yoğun yaşarlar. Doğrudan doğruya çevreden gelen tehlikelere bağlı olmayan bu kaygı türü içten kaynaklanır. Bir kişilik özelliği olup, genellikle kişi huzursuz ve mutsuzdur. Sürekli kaygı, yapılan seçimlerin, verilen kararların sonradan pişmanlık ifadeleri ile anılması ve çözümde geç kalınmış olması ya da çözümün zor hatta imkânsız olduğu durumlarda artabilmektedir. Örneğin öğrencilerin kendilerine uygun olamayan ve istemedikleri üst öğrenim kurumlarıyla ilgili alan ve meslek seçimlerinde yaşadıkları kaygı gibi.¹⁷

Öner ve Le Compte¹⁸ durumluk ve sürekli kaygı arasındaki benzerlik ve farklılıkları bir fiziksel örnekle açıklamıştır. Durumluk kaygıyı kinetik enerjiye, sürekli kaygıyı da potansiyel enerjiye benzetmiştir. Kinetik enerji gibi durumluk kaygı, belirli bir zaman kesiminde ortaya çıkan olay ya da reaksiyondur. Sürekli kaygı ise potansiyel enerji gibi belirli bir tepki gösterme yatkınlığıdır. Ancak çalışmamızda kaygı; katılımcıların bu çalışmada kullanılan durumluk ve sürekli kaygı ölçeğinden aldıkları puana göre ortaya çıkan durumu ifade etmektedir.

Problem

Bu çalışmada, kader algılarına göre kaygı düzeyinde farklılaşma olup olmadığı temel problem olarak ele alınmıştır. Bu problem çerçevesinde alt problemler de aşağıda sıralanmıştır.

Alt problemler

1. Kader inancına göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?
2. ‘Hayrın ve şerrin kaynağı Allah olduğu’ yargısına katılıp katılmama tutumuna göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?
3. Kadere atıf yapma tutumuna göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?
4. Sınav tutumuna göre, gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?
5. Afetlerin kaynağı tercihine göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?

¹⁷ Mevlüt Kaya; Kübra Varol, *a.g.m.* s. 35.

¹⁸ Necla Öner; A. Le Compte, *a.g.e.* s. 2.

6. Başarı tutumuna göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?

7. Başarısızlık tutumuna göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?

8. Olayların asıl belirleyicisi tercihinine göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?

9. İşe başlama tutumuna göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?

10. Kader etki boyutuna göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?

11. Kadere atf yapma sebebine göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?

12. Büyük felaket tutumuna göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?

13. Öğrenci başarısızlığı tutumuna göre gruplar arasında kaygı düzeyi açısından önemli bir fark var mıdır?

Anket Formunda Kullanılan Değişkenler ve Sorular

Anket formu, kanaat soruları ve sürekli-durumluk kaygı ölçeği soruları olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Kanaat sorularında kader algısı; kader inancı, kadere atf yapma, hayır ve şerrin kaynağı, afetlerin kaynağı, olayların asıl belirleyicisi tercihi, kader etki boyutu, kaderle açıklama sebebi, büyük felaket tutumu, sınav tutumu, başarı tutumu, başarısızlık tutumu, işe başlama tutumu ve öğrenci başarısızlık tutumu boyutlarıyla ele alınmıştır.

Kanaat soruları bölümünde maddelerin ifade biçimi ve muhtevası, kişinin kendisi hakkındaki düşüncesini, bu bağlamda öznel olarak kendisini nasıl algılayıp değerlendirdiğini tespiti yöneliktir. Bu bölüm toplam 13 maddeden oluşmaktadır. Buradaki sorular Karaca,¹⁹Çoşğun,²⁰ ve Kandemir²¹'in çalışmalarından bazı küçük değişikliklerle alınmış ve anketimizde kullanılmıştır. Kaygı düzeyi de “Hayır”, “Biraz”, “Çok” ve “Tamamıyla” şeklinde

¹⁹ Karaca, Faruk, “Kader Algısı -Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 19, sayı:3, Ankara2006.

²⁰ Coşğun, Seyfullah, *Kader Anlayışının 15-18 Yaşlar Arasındaki Gençlerin Tutum ve Davranışlarına Etkisi (Karabük Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üni. Sosyal Bilimler Enst., Sakarya 2002.

²¹ Kandemir, Yusuf, *Kader İnancının Psikoterapik Açısından Fonksiyonu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üni. Sos. Bil. Enst., Erzurum 2006.

derecelendirilen durumluk ve sürekli kaygı ölçekleriyle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Denenceler

Bir araştırmada hipotez, çalışmanın amaçları olarak da ifade edilebilecek araştırma sorusuna verilmiş cevap niteliğindedir. Bir çalışmada araştırma sorusu, çalışmada neyi bulmaya çalıştığımızı ifade eder.²² Kaygının kader algılarıyla ilişkisi konusunda araştırma sorusuna bağlı olarak oluşturulan alt problemlere göre denencelerimiz aşağıda sıralanmıştır:

A. Kader algısına göre kaygı düzeyi farklılaşmakta mıdır?

A1. Kadere kesin olarak inananların kaygı düzeyi, şüphe ve tereddüdü olanlara ve inanmayanlara göre daha düşüktür.

A2. ‘Hayrın ve şerrin kaynağı Allah olduğu’ yargısına katılanların katılmayanlara göre kaygı düzeyi daha düşüktür.

A3. Kadere kısmen atıf yapanların, kadere atıf yapmayanlara ve kadere tamamen atıf yapanlara göre kaygı düzeyi daha düşüktür.

A4. Sınav tutumuna göre, kadere kısmen atıf yapanların, kadere atıf yapmayanlara ve kadere tamamen atıf yapanlara göre kaygı düzeyi daha düşüktür.

A5. Afetlerin kaynağı olarak Allah’ı görenlerin afetlerin kaynağı kendisini ve tabiatı görenlere göre kaygı düzeyi daha düşüktür.

A6. Başarmak ‘Genellikle’ veya ‘Bazen’ elimizdedir diyenlerin kaygı düzeyleri, ‘Hiçbir zaman’ elimizde değil ve ‘Her zaman’ elimizde diyenlere göre daha düşüktür.

A7. Başarısızlık tutumuna göre, başarısızlıktan kendisini sorumlu tutanların, kendisini sorumlu tutmayanlara göre kaygı düzeyi daha yüksektir.

A8. Olayların asıl belirleyicisi tercihinin göre, olayların asıl belirleyicisinin Allah olduğunu düşünenlerin, insanın kendisinin olduğunu düşünenlere göre kaygı düzeyi daha düşüktür.

A9. İşe başlama tutumuna göre, Allah’a tevekkül edenlerin etmeyenlere göre kaygı düzeyi daha düşüktür.

A10. Kader etki boyutuna göre, kader inancının kendilerini etkilediğini düşünenlerin, etkilediğini düşünmeyenlere göre kaygı düzeyi daha düşüktür.

²² Punch, K., *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev.: D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005, s.39.

A11. Kadere atıf yapma sebebine göre, kadere atıf yapmanın sebebini kolaycılık ve tembelliğe bağlayanların, kader konusundaki yanlış inanışlarına bağlayanlara göre kaygı düzeyi daha yüksektir.

A12. Büyük felaket tutumuna göre, büyük felaketlerden daha fazla etkilenenlerin, olayların etkisini kısa zamanda atlatanlara göre kaygı düzeyi daha yüksektir.

A13. Öğrenci başarısızlığı tutumuna göre, başarısızlık konusunda kendisini sorumlu tutanların kendisini sorumlu görmeyenlere göre kaygı düzeyi daha yüksektir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni, Kahramanmaraş şehir merkezindeki öğrenci ve öğretmenlerdir. Örneklemi ise, Kahramanmaraş Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi, Erdem Beyazıt Anadolu Lisesi ve İmam Hatip Lisesi öğretmen ve öğrencilerinden tesadüfi yöntem ile seçilmiş 376 kişiden oluşmaktadır.²³ Araştırmamıza katılanların 210 bayan, 166'sı erkektir. Bunlardan 124'ü Kahramanmaraş Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi, 124'ü Erdem Beyazıt Anadolu Lisesi ve 128'i İmam Hatip Lisesi'ndendir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmadan elde edilen bulgular dört temel sınırlılığa sahiptir:

1) Seçilen örneklemde kaynaklanan sınırlılıklardır. Bu araştırma da, kendi örneklemiyle sınırlıdır. Çünkü elde edilen veriler belli bir grup üzerinde gerçekleştirilen bir ankete dayanmaktadır. Dolayısıyla başka gruplar üzerinde gerçekleştirilecek bir çalışmada daha farklı sonuçlara ulaşabilmek mümkündür.

2) Çalışma boyamsal değil, kesitseldir. Bu sebeple ulaşılan bulguları çalışmanın yapıldığı zamana ve duruma göre yorumlamak gerekir.

3) Araştırmanın bağımlı değişkeni olarak belirlenen “örneklem kaygı düzeyi” bu araştırmada kullanılan kaygı envanterinin geçerlik ve güvenilirliği doğrultusunda ölçtüğü kadarıyla sınırlıdır. Sosyal bilimler alanında yapılan araştırmaların merkezinde insan ögesinin bulunmasından kaynaklanan sınırlılıklar ve bu alanda kullanılan istatistiksel yöntemlerin duyarlıklarına ilişkin sınırlılıklar bu araştırma için de söz konusudur.

4) Araştırmada katılımcıların kaygı düzeylerini etkileyebileceği düşünülen bazı faktörler incelenmiştir. Araştırma sonuçları, incelenen bu faktörlerle sınırlıdır.

²³ TC. Kahramanmaraş Valiliği, İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün, 2010-2014 Stratejik Planına göre, Kahramanmaraş'taki Öğretmen sayısı:10177, Merkez Öğrenci Sayısı:27071'dir.

Saha Çalışmasının Uygulanması ve İstatistiksel İşlemler

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Anketi ile Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. Uygulama 2011 yılı Aralık ayında gerçekleştirilmiştir. Bir anket formunun doldurulma süresi ortalama olarak 15-20 dakika arasında gerçekleşmiştir. Kahramanmaraş Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi, Erdem Beyazıt Anadolu Lisesi ve İmam Hatip Lisesi öğretmen ve öğrencilerine anket formları uygulanmıştır. Anket formları yüz yüze görüşülerek, anketör yardımı alınmadan doldurulmuştur ve 376 anket uygulanmıştır.

Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği

Spielberg ve arkadaşları²⁴ tarafından geliştirilen Durumluk- Sürekli Kaygı Envanterinin Türkçe'ye uyarlanması ve standardizasyonu Necla Öner ve Ayhan Le Compte tarafından yapılmıştır. Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri toplam kırk maddeden oluşan iki ayrı ölçeği içermektedir. Durumluk Kaygı Ölçeği bireyin belli bir anda ve belirli koşullarda kendisini nasıl hissettiğini betimlemesini, içinde bulunduğu duruma ilişkin duygularını dikkate alarak cevaplamasını; Sürekli Kaygı Ölçeği ise bireyin genellikle nasıl hissettiğini betimlemesini gerektirmektedir. Her iki ölçek, yirmişer maddeden oluşmuştur. Bu ölçeği tercih etmemizin nedeni on dört yaş ve üstü normal insanlar ile okuduğunu anlayıp yanıtlayabilecek kadar bilinci yerinde olan deneklerin kendi kendilerine yanıtlayabilecekleri, uygulanması kolay bir ölçek olmasıdır. Durumluk Kaygı Ölçeği, bireyin belli bir anda ve belirli koşullarda kendini nasıl hissettiğini belirlemek için geliştirilmiştir. Sürekli Kaygı Ölçeği, bireyin içinde bulunduğu durum ve koşullardan bağımsız olarak, genelde kendini nasıl hissettiğini belirlemek için tasarlanmıştır.

a) Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeğinin Güvenirliği: Öner ve Le Compte tarafından yapılan güvenilirlik çalışmasında, Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanterinin Alpha güvenilirlik katsayısını Sürekli Kaygı Ölçeği için çeşitli uygulamalarda 0,83-0,87 arasında, Durumluk Kaygı Ölçeği için 0,94-0,96 arasında bulunmuştur. Test-tekrar test güvenilirlik sayısı ise çeşitli uygulamalarda Sürekli Kaygı Ölçeği için 0,71-0,86 arasında, Durumluk Kaygı Ölçeği için 0,26-0,68 arasında bulunmuştur. Ayrıca bu çalışmada elde edilen verilerden Sürekli Kaygı Envanterinin Alpha güvenilirlik katsayısı 0,87; Durumluk Sürekli Kaygı Envanterinin Alpha güvenilirlik katsayısı 0,76'dır. Güvenirlik katsayılarının yüksek bulunması Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanterinin güvenilir olduğunu göstermektedir.

b) Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeğinin Geçerliliği: Öner,²⁵ ölçeği bir grup (N=226) bireye normal ve kaygılı (hasta) oldukları durumlarda uygulamış, kaygılı oldukları durumlarda durumluk kaygı düzeyleri normal zamanlardaki kaygı

²⁴ Spielberger, Charles D, Theory and Research in Anxiety, In C.D. Spielberger (Ed.), *Anxiety and Behavior*, Academic Press, New York 1966.

²⁵ Öner, Necla.; Le Compte, Ayhan., *Sürekli Durumluk / Sürekli Kaygı Envanteri el Kitabı*, Boğaziçi Üni. Yayınları, İstanbul 1998.

düzeylerinden yüksek bulunmuş ($p < 0.001$), sürekli kaygı düzeyleri arasında ise önemli bir fark görülmemiştir. Bu sonuç ölçeğin yapı geçerliliğinin kanıtı sayılmıştır.

c) Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeğinin Puanlanması: Yirmişer ifadeden oluşan her iki ölçekte de cevap seçenekleri dörder tane olup, her seçeneğin ağırlık değerleri 1'den 4'e kadar değişmektedir. Ölçeklerde doğrudan (düz) ve tersine dönmüş ifadeler bulunmaktadır. Doğrudan ifadeler olumsuz duyguları, tersine dönmüş ifadeler ise olumlu duyguları dile getirmektedir. Durumluk Kaygı Ölçeğinde on tane tersine dönmüş ifade bulunmaktadır ve bunlar 1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19 ve 20 nolu maddelerdir. Sürekli Kaygı Ölçeğinde ise tersine dönmüş ifadeler yedi tanedir ve bunlar 21, 26, 27, 30, 33, 36 ve 39 nolu maddelerdir. Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği maddelerinde ifade edilen duygu ya da davranışlar bu tür yaşantıların şiddet derecesine göre (1) Hayır, (2) Biraz, (3) Çok ve (4) Tamamıyla şıklarından birini işaretlemek suretiyle cevaplanmaktadır. Doğrudan ve tersine dönmüş ifadelerin toplam puanı hesaplanır. Doğrudan ifadeler için elde edilen toplam puandan, tersine dönmüş ifadelerin toplam puanı çıkarılır. Bu sayıya önceden saptanmış değişmeyen bir değer eklenir. Durumluk Kaygı Ölçeği için bu değer 50, Sürekli Kaygı Ölçeği için ise 38'dir. En son elde edilen değer bireyin kaygı puanıdır. Her ölçekten elde edilen toplam puan değeri 20 ile 80 arasında değişmektedir. Puanın yüksek olması kaygı düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu araştırmada en düşük durumluk kaygı puanı 27, en yüksek durumluk kaygı puanı 60, en düşük sürekli kaygı puanı 26, en yüksek sürekli kaygı puanı ise 67 olarak bulunmuştur. Örneklemin durumluk kaygı genel puan ortalaması 39.36, standart sapması 5.79, sürekli kaygı genel puan ortalaması 45.97, standart sapması 6.26 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Anket verilerinin hem girilmesinde hem de verilerin istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS (16.0) programı kullanılmıştır. Katılımcıların durumluk kaygı puan ortalamaları (X_d) ve standart sapmaları (S_d), sürekli kaygı puan ortalamaları (X_s) ve standart sapmaları (S_s) hesaplanmıştır. Veriler çözümlenirken, varyans analizi (Tek Yönlü ANOVA) ve T- Testinden yararlanılmıştır. Kader algısı kaygı ilişkisine varyans analizi (Tek Yönlü ANOVA) ile bakılmıştır. Varyans analizi sonucu önemli bulunan ortalamalar arasındaki farkın hangi gruplar arasında önemli olduğunun belirlenmesinde Post hoc scheffe testi kullanılmıştır. Veriler test edilirken istatistiksel olarak anlamlılığa ulaşanlar tablo olarak verilmiş, istatistiksel olarak anlamlılığa ulaşamayanlara tartışma kısmında hipotezlerle ilişkisine değinilmiştir. Hipotezlerin test edilmesinde önemlilik düzeyi "0.05" olarak alınmıştır.

Bulgular Ve Yorumlar

Kullanılan bilgi toplama araçlarından elde edilen veriler bağımsız değişkenlere uygun olarak tablolarda verilerek, bulgular yorumlanmıştır.

Kader Algısı Kaygı Düzeyi İlişkisi

Kader algısı, kader inancı, kader tutumu, hayır ve şerrin kaynağı, afetlerin kaynağı, olayların asıl belirleyicisi tercihi, kader etki boyutu, kaderle açıklama sebebi, büyük felaket tutumu, sınav tutum, başarı tutumu, başarısızlık tutumu, işe başlama tutumu ve öğrenci başarısızlık tutumu boyutlarıyla değerlendirilmiş ve durumluk ve sürekli kaygı düzeyi kader algısı ilişkisinde istatistiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaşan analizler aşağıda tablo olarak verilmiştir.

1. Hayrın ve Şerrin Kaynağı Allah olduğu Yargısına Katıp Katılmama Tutumuna Göre Kaygı Düzeyleri

Tablo 1. Hayrın ve Şerrin Kaynağı Allah olduğu Yargısına Katıp Katılmama Tutumuna Göre Kaygı Düzeyleri (Kader vardır, hayır (iyilik) ve şer (kötülük) Allah'tan gelir.) (Tek Yönlü ANOVA)									
No		n	%	Xd	Sd	Xs	Ss	Scheffe/d	Scheffe/s
1	Tamamen katılıyorum	255	67,8	39,4235	5,82564	46,5333	6,11744	1 / 3 2 / 3	1 / 2
2	Katılıyorum	107	28,5	38,5888	5,02813	44,1776	6,24018		
3	Katılmıyorum	10	2,7	45,7000	9,10494	49,4000	4,88080		
4	Hiç katılmıyorum	4	1,1	41,0000	4,54606	49,5000	9,46925		
	Toplam	376	100	39,3697	5,79324	45,9707	6,26284		
SDd= 3/372		Fd= 4,889	p= .002	p<.05	SDs= 3/372		Fs= 5,202	P= .002	p<.05

Tablo 1, hayrın ve şerrin kaynağı tercihi ile kaygı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Örneklem grubuna “Kader vardır, hayır (iyilik) ve şer (kötülük) Allah'tan gelir”. Yargısına katılıp katılmadıkları sorulmuş, durumluk kaygı puan ortalaması açısından bakıldığında “Tamamen katılıyorum” diyenlerin ortalaması 39.42, “Katılıyorum” diyenlerin 38.58, “Katılmıyorum” diyenlerin 45.70, “Hiç katılmıyorum” diyenlerin 41.00 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Tek yanlı varyans (ANOVA) analizinde de gruplar arası istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($p<.5$). Post hoc (sheffe) ise bu durumun “Tamamen katılıyorum” diyenler (1. Grup) ile “Katılmıyorum” diyenler (3. Grup) ve “Katılıyorum” diyenler (2. Grup)’le “Katılmıyorum” diyenler (3. Grup)’ler arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

Sürekli kaygı puan ortalaması açısından bakıldığında “Tamamen katılıyorum” diyenlerin ortalaması 46.53, “Katılıyorum” diyenlerin 44.17, “Katılmıyorum” diyenlerin 49.40, “Hiç katılmıyorum” diyenlerin 49.50 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Tek yanlı varyans (ANOVA) analizinde de gruplar arası istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu söylenebilir ($p<.5$). Post hoc (sheffe) ise bu durumun “Tamamen katılıyorum” diyenler (1. Grup) ile “Katılıyorum” diyenler (2. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu anlamda “hayrın ve şerrin kaynağı Allah “olduğu yargısına

katılanların, bu yargıya katılmayanlara oranla durumluk kaygı puan ortalamalarının daha düşük olduğu ifade edilebilir.

2. Kadere Atıf Yapma Durumuna Göre Kaygı Düzeyleri

Tablo 2. Kadere Atıf Yapma Durumuna Göre Kaygı Düzeyleri (Size göre kadere inanan bir insan nasıl bir tutum içinde olmalıdır?) (Tek Yönlü ANOVA)								
No		N	%	Xd	Sd	Xs	Ss	Scheffe/d
1	İnsan akıllı, şuurdu ve irade sahibi bir varlıktır. Bu sebeple kendi kaderini kendi çizer.	81	21,5	40,0864	5,98790	44,7778	6,63890	2/3
2	İnsan kendisine verilen akıl ve irade sayesinde kaderine bir miktar yön verebilir. Ama yine de elinde olmayan bazı hususlar vardır.	244	64,9	38,6352	5,40634	46,2090	6,19051	
3	İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın altına yazılmış olan kaderi değiştiremez	51	13,6	41,7451	6,56306	46,7255	5,85176	
	Toplam	376	100	39,3697	5,79324	45,9707	6,26284	
SDd= 2/373 Fd= 7,091 p= .001 p<.05					SDs= 2/373 Fs= 2,027 P= .133 p>.05			

Tablo 2, kadere atıf yapma kaygı ilişkisini göstermektedir. Burada katılımcılar “kadere atıf yapmayanlar”, “kadere kısmen atıf yapanlar” ve “tamamen kadere atıf yapanlar” olarak sıralanmıştır. Bunların ortalama durumluk kaygı puanları sırasıyla 40.08, 38.63 ve 41.74 biçiminde gerçekleşmiş olup tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($p<.05$). Post hoc (scheffe) ise bu durumun “kısmen atıf yapanlar” (2. Grup) ile “tamamen atıf yapanlar” (3. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

Aynı tabloda ortalama sürekli kaygı puanları ise sırasıyla 44.77, 46.20 ve 46.72 biçiminde gerçekleşmiş olup tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde, “kadere atıf yapmayanlar” (1. Grup) ile “kısmen atıf yapanlar” (2. Grup) ile arasında sürekli kaygı puanı ortalaması açısından farklılık gözlemlense de istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>.05$). Bu anlamda “kadere kısmen atıf yapanlar”ın durumluk kaygı puan ortalamalarının “kadere atıf yapmayanlar”a ve “tamamen kadere atıf yapanlar”a göre daha düşük seviyede olduğu ifade edilebilir.

3. Sınav Tutumuna Göre Kaygı Düzeyleri

Tablo 3. Sınav Tutumuna Göre Kaygı Düzeyleri (Sınavlar öncesinde derslerinizle ilgili nasıl bir tutum sergilersiniz?) (Tek Yönlü ANOVA)

No		N	%	Xd	Sd	Xs	Ss	Scheffe/d
1	Derslerime çok çalışır veya çalışmaya gayret gösterir, sonucu Allah'a bırakırım.	208	55,3	39,0240	5,71500	46,4952	6,38991	1/3
2	Derslerime çalışmam, kaderci bir tutum sergilerim.	23	6,1	39,8261	7,19629	47,2174	7,12841	
3	Derslerime çok çalışır, sonuçtan mutlaka emin olurum.	28	7,4	43,0000	7,47341	47,3214	6,70574	
4	Başka (Belirtiniz)	28	7,4	38,7143	6,63803	46,0714	6,01805	
	Toplam	287	76,3	39,4460	6,20369	46,5923	6,42202	
	İşaretsiz	89	23,7					
	Genel Toplam	376	100					
SDd= 3/283 Fd= 3,641 p= .013 p<.05				SDs= 3/283 Fs= ,268 P= .848 p>.05				

Tablo 3, sınav tutumu/kaygı ilişkisini yansıtmaktadır. Örneklem grubundaki öğrencilere ‘Sınavlar öncesinde derslerinizle ilgili nasıl bir tutum sergilersiniz?’ sorusu yöneltilmiş ve yanıtlar ‘kadere kısmen atıf yapanlar’ (1. Grup), ‘tamamen kadere atıf yapanlar’ (2. Grup) ve ‘kadere atıf yapmayanlar’ (3. Grup), olarak sıralanmıştır. Buna göre, durumluk kaygı düzeyi açısından, ‘Derslerime çok çalışır veya çalışmaya gayret gösterir, sonucu Allah'a bırakırım’ diyenlerin puan ortalamaları 39.02, ‘Derslerime çalışmam, kaderci bir tutum sergilerim’ diyenlerin 39.82, ‘Derslerime çok çalışır, sonuçtan mutlaka emin olurum’ diyenlerin 43.00, ‘Başka’ diyenlerin 38.71 olmuştur. Tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($p<.05$). Post hoc (scheffe) ise bu durumun ‘kısmen atıf yapanlar’ (2. Grup) ile ‘kadere atıf yapmayanlar’ (3. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre ‘kadere kısmen atıf yapanlar’ın durumluk kaygı puanı’ kadere atıf yapmayanlar’a göre daha düşüktür.

Sürekli kaygı puanı açısından ise ‘Derslerime çok çalışır veya çalışmaya gayret gösterir, sonucu Allah'a bırakırım’ diyenlerin puan ortalamaları 46.49, ‘Derslerime çalışmam, kaderci bir tutum sergilerim’ diyenlerin 47.21, ‘Derslerime çok çalışır, sonuçtan mutlaka emin olurum’ diyenlerin 47.32, ‘Başka’ diyenlerin 46.07 olmuştur. Sürekli kaygı puanı ortalaması açısından gruplar arası küçük farklılıklar gözlemlense de tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>.05$).

4. Afetlerin Kaynağı Tercihine Göre Kaygı Düzeyi

Tablo 4. Afetlerin Kaynağı Tercihine Göre Kaygı Düzeyi (Afetlerin kaynağı sizce nedir?) (Tek Yönlü ANOVA)								
No		N	%	Xd	Sd	Xs	Ss	Scheffe/ d
1	Her şeyin sahibi Allah'tır	246	65,4	39,0976	5,58630	45,8130	6,49691	1/3
2	Hatalarımızdır.	85	22,6	39,1059	6,15673	46,9529	5,96399	
3	Tabiattır.	45	12,0	41,3556	5,94351	44,9778	5,32357	
	Toplam	376	100	39,3697	5,79324	45,9707	6,26284	
SDd= 2/373		Fd= 3,036	p= .049	p<.05	SDs= 2/373	Fs= 1,695	P= .185	p>.05

Tablo 4, afetlerin kaynağı tercihi/kaygı ilişkisini göstermektedir. Burada örneklemin atıf yapma düzeyini ortaya koyabilmek için 'Afetlerin kaynağı sizce nedir?' sorusu yöneltilmiştir. Buna göre, 'Her şeyin sahibi Allah'tır' yanıtı verenlerin durumluk kaygı puan ortalaması 39.09, 'Hatalarımızdır' diyenlerin 39.10, 'Tabiattır' diyenlerin 41.35 olarak şekillenmiştir. Tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($p<.05$). Post hoc (scheffe) ise bu durumun 'Her şeyin sahibi Allah'tır' diyen (1. Grup) ile 'Tabiattır' diyen (3.Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre 'afetlerin kaynağı nedir' sorusuna 'Her şeyin sahibi Allah'tır' şeklinde cevap verenlerin, 'Tabiattır' diyenler'e göre başka bir ifadeyle dini atıf kullananların kullanmayanlara göre, durumluk kaygı düzeyi açısından daha düşük seviyede olduğu görülmektedir.

Sürekli kaygı puanı açısından ise 'Her şeyin sahibi Allah'tır' yanıtı verenlerin sürekli kaygı puan ortalaması 45.81, 'Hatalarımızdır' diyenlerin 46.95, 'Tabiattır' diyenlerin 44.97 olarak şekillenmiştir. Sürekli kaygı puanı ortalaması açısından gruplar arası küçük farklılıklar gözlemlense de tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>.05$).

5. Kadere Atıf Yapma Sebebine Göre Kaygı Düzeyleri

Tablo 5. Kadere Atıf Yapma Sebebine Göre Kaygı Düzeyleri (İnsanların yaptıkları hataları, kadere yüklemelerinin sebebi sizce nedir?) (Tek Yönlü ANOVA)								
No		N	%	Xd	Sd	Xs	Ss	Scheff e/s
1	Sorumluluktan Kaçma Arzusu	191	50,8	38,9581	5,56288	44,8534	5,84803	1/2
2	Kolaycılık ve Tembellik	59	15,7	39,1864	5,33199	47,3729	6,77190	
3	Kader Konusundaki Yanlış İnanışları	85	22,6	39,6235	5,97610	46,9765	5,86348	
4	Fikrim Yok.	38	10,1	40,6316	6,39434	46,5526	6,89574	

5	Başka (Belirtiniz).	3	,8	46,0000	12,49000	53,6667	11,67619
	Toplam	376	100	39,3697	5,79324	45,9707	6,26284
SDd= 4/371		Fd= 1,743	p= .140	p>.05	SDs= 4/371	Fs= 4,157	P= .003 p<.05

Tablo 5, kadere atıf yapma sebebi/kaygı ilişkisini göstermektedir. Örneklem grubunda insanların yaptıkları hataları kadere yüklemelerinin sebebinin ‘Sorumluluktan Kaçma Arzusu’na bağlayanların durumluk kaygı puan ortalaması 38.95, ‘Kolaycılık ve Tembelliğe’ bağlayanlarınki 39.18, ‘Kader Konusundaki Yanlış İnanışları’na bağlayanlarınki 39.62, fikri olmadığını belirtenlerinki 40.63 ve ‘Başka’ seçeneğini işaretleyenlerinki 46.00 olarak şekillenmiştir. Bu sonuçlarla, durumluk kaygı puanı ortalaması açısından gruplar arası küçük farklılıklar gözlemlense de tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>.05$).

Sürekli kaygı düzeyi açısından, kadere atıf yapmanın sebebinin ‘Sorumluluktan Kaçma Arzusu’na bağlayanların sürekli kaygı puan ortalaması 44.85, ‘Kolaycılık ve Tembelliğe’ bağlayanlarınki 47.37, ‘Kader Konusundaki Yanlış İnanışları’na bağlayanlarınki 46.97, fikri olmadığını belirtenlerinki 46.55 ve ‘Başka’ seçeneğini işaretleyenlerinki 53.66 olarak şekillenmiştir. Tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($p<.05$). Post hoc (scheffé) ise bu durumun ‘Sorumluluktan Kaçma Arzusu’na bağlayanlar (1. Grup) ile ‘Kolaycılık ve Tembelliğe’ bağlayanlar (2.Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre, sürekli kaygı puanı açısından, kadere atıf yapmanın sebebinin ‘Sorumluluktan Kaçma Arzusu’na bağlayanların en düşük, ‘Kolaycılık ve Tembelliğe’ bağlayanlarınki ise en yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır.

Tartışma Ve Sonuç

Hipotez A1. ‘Kadere kesin olarak inananların kaygı düzeyi, şüphe ve tereddüdü olanlara ve inanmayanlara göre daha düşüktür’. Hipotez hem durumluk kaygı hem de sürekli kaygı açısından doğrulanmamıştır. Yapılan istatistiksel analizde kader inancı açısından oluşturulan gruplar arasında kaygı düzeyi açısından anlamlılık seviyesine ulaşan bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Hipotez A2. ‘Hayrın ve şerrin kaynağı Allah olduğu’ yargısına katılanların katılmayanlara göre kaygı düzeyi daha düşüktür’. Hipotez hem durumluk kaygı hem de sürekli kaygı açısından doğrulanmıştır. Örneklem grubuna “Kader vardır, hayır (iyilik) ve şer (kötülük) Allah’tan gelir” yargısına katılıp katılmadıkları sorulmuş, durumluk kaygı puan ortalaması açısından bakıldığında “Tamamen katılıyorum” diyenlerin ortalaması 39.42, “Katılıyorum” diyenlerin 38.58, “Katılmıyorum” diyenlerin 45.70, “Hiç katılmıyorum” diyenlerin 41.00 olarak gerçekleştiği görülmektedir. İstatistiksel analizde de gruplar arası farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($p<.5$). Bu durumun “Tamamen katılıyorum” diyenler (1. Grup) ile “Katılmıyorum” diyenler (3. Grup) ve “Katılıyorum” diyenler (2. Grup)’le “Katılmıyorum” diyenler (3. Grup)’ler arasındaki farklılıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Sürekli kaygı puan ortalaması açısından bakıldığında “Tamamen katılıyorum” diyenlerin ortalaması 46.53, “Katılıyorum” diyenlerin 44.17, “Katılmıyorum” diyenlerin 49.40, “Hiç katılmıyorum” diyenlerin 49.50 olarak gerçekleştiği görülmektedir. İstatistiksel analizde de gruplar arası istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu söylenebilir ($p<.5$). Bu durumun “Tamamen katılıyorum” diyenler (1. Grup) ile “Katılıyorum” diyenler (2. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu anlamda “hayrın ve şerrin kaynağı Allah “olduğu yargısına katılanların, bu yargıya katılmayanlara oranla durumluk kaygı puan ortalamalarının daha düşük olduğu ifade edilebilir.

Hipotez A3. ‘Kadere kısmen atıf yapanların, kadere atıf yapmayanlara ve kadere tamamen atıf yapanlara göre kaygı düzeyi daha düşüktür’. Hipotez durumluk kaygı açısından doğrulanmış ancak sürekli kaygı açısından doğrulanmamıştır. Burada katılımcılar “kadere atıf yapmayanlar”, “kadere kısmen atıf yapanlar” ve “tamamen kadere atıf yapanlar” olarak sıralanmıştır. Bunların ortalama durumluk kaygı puanları sırasıyla 40.08, 38.63 ve 41.74 biçiminde gerçekleşmiş olup istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($p<.05$). Bu durumun “kısmen atıf yapanlar” (2. Grup) ile “kadere tamamen atıf yapanlar” (3. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Aynı tabloda ortalama sürekli kaygı puanları ise sırasıyla 44.77, 46.20 ve 46.72 biçiminde gerçekleşmiş olup istatistiksel analizde, “kadere atıf yapmayanlar” (1. Grup) ile “kısmen atıf yapanlar” (2. Grup) ile arasında sürekli kaygı puanı ortalaması açısından farklılık gözlemlense de istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>.05$). Bu anlamda “kadere kısmen atıf yapanlar”ın durumluk kaygı puan ortalamalarının “kadere atıf yapmayanlar”a ve “tamamen kadere atıf yapanlar”a göre daha düşük seviyede olduğu ifade edilebilir.

Hipotez A4. ‘Sınav tutumuna göre, kadere kısmen atıf yapanların, kadere atıf yapmayanlara ve kadere tamamen atıf yapanlara göre kaygı düzeyi daha düşüktür’. Hipotez durumluk kaygı açısından doğrulanmış ancak sürekli kaygı açısından doğrulanmamıştır. Örneklem grubundaki öğrencilere ‘Sınavlar öncesinde derslerinizle ilgili nasıl bir tutum sergilersiniz?’ sorusu yöneltilmiş ve yanıtlar “kadere kısmen atıf yapanlar” (1. Grup), “tamamen kadere atıf yapanlar” (2. Grup) ve “kadere atıf yapmayanlar” (3. Grup), olarak sıralanmıştır. Buna göre, durumluk kaygı düzeyi açısından, ‘Derslerime çok çalışır veya çalışmaya gayret gösterir, sonucu Allah'a bırakırım’ diyenlerin puan ortalamaları 39.02, ‘Derslerime çalışmam, kaderci bir tutum sergilerim’ diyenlerin 39.82, ‘Derslerime çok çalışır, sonuçtan mutlaka emin olurum’ diyenlerin 43.00, ‘Başka’ diyenlerin 38.71 olmuştur. İstatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($p<.05$). Bu durumun “kısmen atıf yapanlar” (2. Grup) ile “kadere atıf yapmayanlar” (3. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre ‘kadere kısmen atıf yapanlar’ın durumluk kaygı puanı’ kadere atıf yapmayanlar’a göre daha düşüktür.

Sürekli kaygı puanı açısından ise ‘Derslerime çok çalışır veya çalışmaya gayret gösterir, sonucu Allah'a bırakırım’ diyenlerin puan ortalamaları 46.49,

‘Derslerime çalışmam, kaderci bir tutum sergilerim’ diyenlerin 47.21, ‘Derslerime çok çalışır, sonuçtan mutlaka emin olurum’ diyenlerin 47.32, ‘Başka’ diyenlerin 46.07 olmuştur. Sürekli kaygı puanı ortalaması açısından gruplar arası küçük farklılıklar gözlemlense de istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olmadığı anlaşılmaktadır ($p>.05$).

Hipotez A5. ‘Afetlerin kaynağı olarak Allah’ı görenlerin afetlerin kaynağı kendisini ve tabiatı görenlere göre kaygı düzeyi daha düşüktür’. Hipotez durumluk kaygı açısından doğrulanmış ancak sürekli kaygı açısından doğrulanmamıştır. Burada örneklemin atıf yapma düzeyini ortaya koyabilmek için ‘Afetlerin kaynağı sizce nedir?’ sorusu yöneltilmiştir. Buna göre, ‘Her şeyin sahibi Allah’tır’ yanıtını verenlerin durumluk kaygı puan ortalaması 39.09, ‘Hatalarımızdır’ diyenlerin 39.10, ‘Tabiattır’ diyenlerin 41.35 olarak şekillenmiştir. İstatistiksel anlamda bir farklılaşma ortaya çıkmıştır ($p<.05$). Bu durumun ‘Her şeyin sahibi Allah’tır’ diyen (1. Grup) ile ‘Tabiattır’ diyen (3. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre ‘afetlerin kaynağı nedir’ sorusuna ‘Her şeyin sahibi Allah’tır’ şeklinde cevap verenlerin, ‘Tabiattır’ diyenler’e göre başka bir ifadeyle dini atıf kullananların kullanmayanlara göre, durumluk kaygı düzeyi açısından daha düşük seviyede olduğu görülmektedir.

Sürekli kaygı puanı açısından ise ‘Her şeyin sahibi Allah’tır’ yanıtını verenlerin sürekli kaygı puan ortalaması 45.81, ‘Hatalarımızdır’ diyenlerin 46.95, ‘Tabiattır’ diyenlerin 44.97 olarak şekillenmiştir. Sürekli kaygı puanı ortalaması açısından gruplar arası küçük farklılıklar gözlemlense de istatistiksel anlamda bir farklılaşma olmamıştır ($p>.05$).

Kandemir²⁶, in yaptığı araştırma sonuçlarına göre de durumluk kaygı düzeyi en yüksek olan grup afetlerin kaynağını ‘tabiat’ olarak görenlerdir. İkinci sırada ‘hatalarımızdır’ diyenler, üçüncü sırada ‘Allah’tır’ diyenler yer almaktadır. Bu sonuçlardan anlaşılan afetleri tabiattan ve hatalarımızdan bilmek insanların kaygı düzeylerini yükseltmektedir.

Hipotez A6. ‘Başarmak ‘Genellikle’ veya ‘Bazen’ elimizdedir diyenlerin kaygı düzeyleri, ‘Hiçbir zaman’ elimizde değil ve ‘Her zaman’ elimizde diyenlere göre daha düşüktür’. Hipotez A7. ‘Başarısızlık tutumuna göre, başarısızlıktan kendisini sorumlu tutanların, kendisini sorumlu tutmayanlara göre kaygı düzeyi daha yüksektir’. Hipotez A8. ‘Olayların asıl belirleyicisi tercihinin göre, olayların asıl belirleyicisinin Allah olduğunu düşünenlerin, insanın kendisinin olduğunu düşünenlere göre kaygı düzeyi daha düşüktür’. Hipotez A9. ‘İşe başlama tutumuna göre, Allah’a tevekkül edenlerin etmeyenlere göre kaygı düzeyi daha düşüktür. Hipotez A10. ‘Kader etki boyutuna göre, kader inancının kendilerini etkilediğini düşünenlerin, etkilediğini düşünmeyenlere göre kaygı düzeyi daha düşüktür’.

²⁶ Kandemir, Yusuf, *Kader İnancının Psikoterapik Açısından Fonksiyonu*, s.106.

Hipotezler hem durumluk kaygı hem de sürekli kaygı açısından doğrulanmamıştır. Yapılan istatistiksel analizde başarı ve başarısızlık tutumu, olayların asıl belirleyicisi tercihi, işe başlama tutumu ve kader etki boyutu açısından, oluşturulan gruplar arasında anlamlılık seviyesine ulaşan bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Ancak Kandemir²⁷'in yaptığı araştırma sonuçlarına göre başarı tutumu açısından başarmak 'genellikle' elimizde diyenlerin durumluk kaygı düzeyleri, 'her zaman elimizdedir' diyenlere göre daha düşüktür ve başarmak 'genellikle' elimizdedir diyenlerin sürekli kaygı düzeyleri de 'her zaman' elimizdedir diyenlere göre daha düşüktür. Başarısızlık tutumu açısından ise 'nasip değilmiş diğer sefere derim' diyen grubun kaygı düzeyi en düşük seviyededir. İkinci olan grup ise 'daha fazla çalışmam gerek' diyenlerdir. 'Kahreder vazgeçerim' ve 'kendimi alkolle teselli ederim' diyenlerin sürekli kaygı seviyeleri ise daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Yine 'olayların asıl gidiş yolunu' 'Allah' belirliyor diyenlerin durumluk kaygı düzeyleri 'sosyal hayat' ve 'insanın kendisi' diyenlere göre daha düşüktür. Aynı durum sürekli kaygı düzeyleri açısından da geçerlidir. İşe başlama tutumu açısından ise 'yapabileceğim her şeyi yapıp gerisini Allah'a bırakırım' diyenlerin durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri açısından diğerlerine göre en düşük seviyededir.

Hipotez A11. 'Kadere atıf yapma sebebine göre, kadere atıf yapmanın sebebini kolaycılık ve tembelliğe bağlayanların, kader konusundaki yanlış inanışlarına bağlayanlara göre kaygı düzeyi daha yüksektir'. Hipotez sürekli kaygı açısından doğrulanmış ancak durumluk kaygı açısından doğrulanmamıştır. Örneklem grubunda insanların yaptıkları hataları kadere yüklemelerinin sebebini 'Sorumluluktan Kaçma Arzusu'na bağlayanların durumluk kaygı puan ortalaması 38.95, 'Kolaycılık ve Tembelliğe' bağlayanları 39.18, 'Kader Konusundaki Yanlış İnanışları'na bağlayanları 39.62, fikri olmadığını belirtenlerin 40.63 ve 'Başka' seçeneğini işaretleyenlerin 46.00 olarak şekillenmiştir. Bu sonuçlarla, durumluk kaygı puanı ortalaması açısından gruplar arası küçük farklılıklar gözlemlense de istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olmadığı anlaşılmaktadır ($p > .05$).

Sürekli kaygı düzeyi açısından, kadere atıf yapmanın sebebini 'Sorumluluktan Kaçma Arzusu'na bağlayanların sürekli kaygı puan ortalaması 44.85, 'Kolaycılık ve Tembelliğe' bağlayanları 47.37, 'Kader Konusundaki Yanlış İnanışları'na bağlayanları 46.97, fikri olmadığını belirtenlerin 46.55 ve 'Başka' seçeneğini işaretleyenlerin 53.66 olarak şekillenmiştir. Bu sonuçlara göre istatistiksel anlamda bir farklılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır ($p < .05$). Bu durumun 'Sorumluluktan Kaçma Arzusu'na bağlayanlar (1. Grup) ile 'Kolaycılık ve Tembelliğe' bağlayanlar (2. Grup) arasındaki farklılıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre, sürekli kaygı puanı açısından, kadere atıf yapmanın sebebini 'Sorumluluktan Kaçma Arzusu'na bağlayanların en düşük, 'Kolaycılık ve Tembelliğe' bağlayanları ise en yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır.

²⁷ Kandemir, Yusuf, *Kader İnancının Psikoterapik Açısından Fonksiyonu*, s.114.

Hipotez A12. ‘Büyük felaket tutumuna göre, büyük felaketlerden daha fazla etkilenenlerin, olayların etkisini kısa zamanda atlatanlara göre kaygı düzeyi daha yüksektir’. Hipotez A13. ‘Öğrenci başarısızlığı tutumuna göre, başarısızlık konusunda kendisini sorumlu tutanların kendisini sorumlu görmeyenlere göre kaygı düzeyi daha yüksektir’. Her iki hipotez de hem durumluk kaygı hem de sürekli kaygı açısından doğrulanmamıştır. Yapılan istatistiksel analizde büyük felaket tutumu ve öğrenci başarısızlık tutumu açısından gruplar arasında anlamlılık seviyesine ulaşan bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Sonuç olarak, bu çalışmada kader algısının farklı boyutlarıyla kaygı arasındaki ilişki araştırılmış ve kadere atıf yapma tutumunun kaygı düzeyini etkilediği tespit edilmiştir. Hipotezlerde, kader algısına göre kaygı düzeyinin farklılaşacağı öngörülmüştü. Araştırmaya göre hayrın ve şerrin kaynağı Allah olduğu’ yargısına katılanların katılmayanlara göre kaygı düzeyinin daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Yine kadere kısmen atıf yapanların, kadere atıf yapmayanlara ve kadere tamamen atıf yapanlara göre kaygı düzeyi daha düşüktür. Aynı şekilde sınav tutumuna göre, kadere kısmen atıf yapanların, kadere atıf yapmayanlara ve kadere tamamen atıf yapanlara göre kaygı düzeyi daha düşüktür.

Kadere atıf yapmanın bir başka boyutu olan afetlerin kaynağı tercihinde de afetlerin kaynağı olarak Allah’ı görenlerin, afetlerin kaynağı kendisini ve tabiatı görenlere göre kaygı düzeyinin daha düşük olduğu ortaya çıkarken; kadere atıf yapma sebebine göre, kadere atıf yapmanın sebebini kolaycılık ve tembelliğe bağlayanların, kader konusundaki yanlış inanışlarına bağlayanlara göre kaygı düzeyi daha yüksektir. Ancak kader algısının boyutlarından, başarı ve başarısızlık tutumu, olayların asıl belirleyicisi tercihi, işe başlama tutumu, kader etki boyutu, büyük felaket tutumu, öğrenci başarısızlığı tutumu boyutları ile ilgili oluşturulan gruplar arasında, kaygı düzeyi açısından anlamlılık seviyesine ulaşan bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Bu sonuçlar ışığında, kaygının kader algılarıyla ilişkisini kuramsal çerçeveye ilişkilendirecek olursak, yükleme kuramı, kaygı-kader algısı ilişkisinde açıklayıcı veriler sağlar. Yükleme kuramının temel mantığı, çevremizde yaşanan olayları anlamlandırırken veya başa çıkamadığımız süreçleri açıklarken kendimiz dışında, kontrol edemediğimiz bir merkeze atıf yaparak düşünsel sorgulamamızı sonuçlandırdığımız ve psikolojik olarak rahatladığımızdır. Dindar insana din, kader inancı aracılığıyla Tanrıya ve kadere atıf yapma seçeneğini sunmaktadır. Dindar birey, kadere atıf yaparak başa çıkamadığı olayların ağırlığından kurtularak, ruh sağlığını olumlu yönde desteklemektedir.

Böyle bir kuramsal temelden hareket eden bu çalışmanın sonuçlarına göre de insanın nasıl bir kader inancına sahip olduğu, kaderi nasıl algıladığı ve olayları anlamlandırmada kadere atfı ne düzeyde kullandığı kaygı düzeyini belirleyen ve ruh sağlığını şekillendiren önemli bir etkidir. Bu anlamda kader algısının, kaygı yaşantısını etkileyen ve belirleyen önemli bir faktör olduğu ifade edilebilir. Kaygının kader algılarıyla ilişkisinin Kahramanmaraş örneğinde, kaygının kader algılarıyla ilişkisinin olduğu görülmektedir. Öncelikle kaygıyla farklı kader algıları arasındaki ilişkinin ortaya konması yeni araştırmalara ve tartışmalara kapı

aralayabilecek ve konunun aydınlatılmış olması kaygıyla mücadele açısından yeni bir bakış açısı kazandırmış olacaktır. Ayrıca araştırmamızın başında problem olarak belirlediğimiz hususlar, hipotezlerimiz ve alt hipotezlerimiz de aydınlatılmıştır. Din Psikolojisi sahasında yapılacak yeni araştırmalar, kaygının kader algılarıyla ilişkisinin farklı yönlerini ortaya çıkarmaya devam edecektir.

Kaynakça

Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1994.

Coşgun, Seyfullah, *Kader Anlayışının 15-18 Yaşlar Arasındaki Gençlerin Tutum ve Davranışlarına Etkisi (Karabük Örneği)*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üni. Sosyal Bilimler Enst., Sakarya 2002.

Gürses, İbrahim, “Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir değerlendirme” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, sayı: 2, Bursa 2008.

Kandemir, Yusuf, *Kader İnancının Psikoterapik Açıdan Fonksiyonu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üni. Sos. Bil. Enst., Erzurum 2006.

Karaca, Faruk, “Kader Algısı -Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 19, sayı:3. Ankara 2006.

Kaya, Mevlüt; Varol, Kübra, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Kaygı Nedenleri (Samsun Örneği)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 17, Samsun 2004.

Kayıklık, Hasan, *Orta yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*, Baki Kitapevi, Adana 2003.

Le Gall, Andre, *Anksiyete ve Kaygı*, çev.: İ.Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.

Öner, Necla; Le Compte, Ayhan., *Süreksiz Durumluk / Sürekli Kaygı Envanteri el Kitabı*, Boğaziçi Üni. Yayınları, İstanbul 1998.

Özgül, Sabri, *Engellenme Durumları ve Tabiatüstü Yüklemeler Arasındaki İlişkiler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1998.

Punch, Keith, (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev.: D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005.

Sâbûnî, Nurettin, *el-Bidâye fî Usûli'd-dîn, Mâturîdiyye Akâidi*, çev.: Bekir. Topaloğlu, Ankara, 1995.

Sertbaş, Gülümser, *Gebelerde Doğum Öncesi ve Doğum Sonrası Dönemlerde Durumluk- Sürekli Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir 1998.

Spielberger, Charles, Theory and Research in Anxiety, In C.D. Spielberger (Ed.), *Anxiety and Behavior*, Academic Press, New York 1966.

Spilka, Bernard, “Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atf Teorisi”, çev.: A. Kuşat, *E. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı: 11, Kayseri 2001, s. 173-174.

Yaparel, Recep, “Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:VIII, İzmir 1994.

Yapıcı, Asım, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko- Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Yayınları, Adana 2007.

Yavuz, Kerim, “Din Psikolojisinde Metot Meselesi ve Yeni Gelişmeler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1986.

Yıldız, Murat; Sezen, Abdülvahid; Yenen, İlker, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Akademik Güdülenmeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, İzmir 2007.